

ШЛЯХ ДО КОЛОНІАЛЬНОЇ ВЛАДИ: ПІДКОРЕННЯ БРИТАНСЬКОЮ ОСТ-ІНДІЙСЬКОЮ КОМПАНІЄЮ МАРАТХСЬКОЇ ІМПЕРІЇ

Герчак Ірина,

студентка II-го курсу історичного факультету
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка

Науковий керівник: **Федорів Ірина,**

кандидат історичних наук, доцент,
кафедра всесвітньої історії та релігієзнавства
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка

На початку XVIII ст. низка держав та імперій вели запеклу боротьбу за владу на Індійському субконтиненті. Серед них виділяється протистояння між Британською Ост-Індійською компанією та Маратхською імперією. Їхнє суперництво стало вирішальним у перерозподілі силових блоків у регіоні та встановленні британського колоніального панування в Індії.

Британська Ост-Індійська компанія, заснована у 1600 р., спочатку мала на меті торгівлю спеціями та іншими товарами в Азії. Однак з часом амбіції компанії зростали, і вона почала нарощувати свою військову міць, формуючи потужну армію і флот. Укладаючи союзи з місцевими правителями, Ост-Індійська компанія поступово розширювала свій територіальний і політичний вплив на субконтиненті. Її сили швидко зміцнювалися завдяки модернізованій зброї, дисципліні та європейським військовим методам [8].

З іншого боку, Маратхська імперія була однією з найбільших та наймогутніших держав Індії у XVIII ст. Вона контролювала величезні території від Делі на півночі до Таміл-Наду на півдні. Маратхи мали легендарну військову силу, славилися своєю кавалерією та звитягою на полі бою. Ця імперія була останнім оплотом індійської незалежності та прагнула зберегти свою гегемонію в регіоні.

Зіткнення інтересів цих двох наддержав було неминучим. Упродовж 1775–1819 рр. відбулася серія запеклих збройних конфліктів, відомих як Англо-маратхські війни.

– Перша англо-маратхська війна (1775–1782 рр.) розпочалася через територіальні суперечки на заході Індії. Конфлікт, що спалахнув через складні внутрішні чвари в маратхській державі після смерті пешви Нараяна Рао в 1772 р. поклав край мирному співіснуванню маратхів та англійців у регіоні. Незважаючи на початкові перемоги маратхів, британцям вдалося здобути низку важливих перемог і нав'язати

Маратхській імперії Салбайський мирний договір 1782 р. За підсумками договору, маратхи зберегли свою незалежність та владу пешви, хоча й зазнали великих людських і матеріальних втрат. Британська ж Ост-Індійська компанія зберегла за собою деякі територіальні здобутки, зокрема острів Сальсетт біля Бомбея. Конфедерація маратхських князівств переживала складний період, коли розпочалася Перша війна [4]. Держава ще не змогла оговтатися від нищівної поразки у війні з афганцями, яка завершилася розгромом маратхського війська у Паніпатській битві. Ця поразка серйозно підірвала авторитет центральної влади та ослабила єдність конфедерації. Ситуацію ускладнювали сепаратистські настрої та дії прикордонних князівств, які прагнули більшої автономії та незалежності від центру [3]. Послаблення контролю з боку центральної влади створювало сприятливі умови для посилення сепаратистських рухів у віддалених регіонах конфедерації. Таким чином, Перша війна застала Маратхську конфедерацію у стані внутрішньої нестабільності та роз'єднаності. Центральна влада була ослаблена, а прикордонні князівства виявляли все більше намірів відокремитися та зміцнити свою самостійність. Ці внутрішні проблеми значно ускладнювали здатність маратхів ефективно протистояти зовнішнім загрозам та об'єднати сили для ведення війни [1].

– Друга англо-маратхська війна (1803–1805 рр.) спалахнула через прагнення британців розширити сферу впливу та підпорядкувати собі маратхських правителів. Вирішальну перемогу здобув генерал Лорд Лейк у битві при Ласварі. Мир був укладений у 1805 р. За його умовами британці анексували Одішу, частини Гуджарату і Бунделкханду від маратхів. Втім, маратхи зберегли контроль над більшою частиною Центральної Індії, а махараджа Сіндхія зберіг панування в Раджастані. Друга англо-маратхська війна завершилась подальшим територіальним розширенням Британської Ост-Індійської компанії в Індії, проте не змогла остаточно підкорити Маратхську імперію [6].

– Третя англо-маратхська війна (1817–1819 рр.) стала завершальною у протистоянні. Бажання пешви, лідера маратхів, позбутися британських резидентів призвело до вирішального воєнного зіткнення. Після розгортання британських військ, маратхські загоны опору виявилися оточеними з усіх сторін, позбавленими шляхів для відступу. Внаслідок рішучого британського наступу ці загоны були повністю знищені. Пешва, правитель маратхів, спробував скористатися зайнятістю британських сил боротьбою з партизанами і здійснив атаку на них поблизу села Кхадкі, проте зазнав поразки. 10 квітня 1818 р. британці захопили важливі форти Сінхагад і Пурандар. 3 червня 1818 р. Баджі Рао II, останній пешва, здався британцям. Хоча факт ув'язнення пешви розцінювався маратхами як національна образа, сам він, отримавши щедрю пенсію та гарантії для

родини, провадив безтурботне життя. Перемога британських сил означала припинення існування Маратхської імперії як суверенної держави [1].

Висновки. Внаслідок англо-маратхських війн інститут пешв, вищих правителів Маратхської імперії, було скасовано. Їхні володіння перейшли під пряме британське керівництво. Численні князівства у регіонах Раджпутани, центральної та західної Індії були змушені визнати васальний статус щодо Британської Ост-Індійської компанії. Умовами стали сплата данини та відмова від самостійної зовнішньополітичної діяльності на користь Компанії. У найбільших князівствах розміщувалися постійні гарнізони британсько-індійських військових контингентів. Обмежена автономія збереглася лише у невеликих державах Колхапур і Сатара, якими правили нащадки легендарного Шиваджі, засновника Маратхської імперії. Втім, їхня незалежність була номінальною через підпорядкування Британській короні [5].

Ці війни змінили не лише політичну карту Індійського субконтиненту, але й ознаменували важливий перехідний етап в історії Південної Азії. Перемога Британської Ост-Індійської компанії над однією з найпотужніших держав регіону стала трампліном для подальшої колонізації усєї Індії англійцями протягом наступних десятиліть.

ЛІТЕРАТУРА

1. Маратхські війни. Британсько-маратхська історія. URL: <https://www.britannica.com/event/Maratha-Wars>.
2. Barrow, Ian. The East India Company, 1600–1858. Hackett Publishing Company, Inc., 2017.
3. Dalrymple, William. The Anarchy. Bloomsbury Publishing, 2019.
4. Malleson, G. B. & Carruthers, Bob. The Decisive Battles of India – The Illustrated Edition. Coda Books Ltd., 2013.
5. Mansingh, Surjit. Historical Dictionary of India. Scarecrow Press, 2006.
6. Percival Spear. A History of India Vol. II. Penguin, 2022.
7. Reid, Stuart & Embleton, Gerry. Armies of the East India Company 1750–1850. Osprey Publishing, 2009.
8. Wilson, Jon. India Conquered. Simon & Schuster India, 1970.